

דף שבועי

"וַיִּמְלֵא אֶתְּוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בְּתַבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה" (שמ' לה:לא) לאה דימנט

משה מפרט לבני ישראל את הסיבות שבגינן בחר הקב"ה דווקא בבצלאל להיות אחראי על עבודת הקמת המשכן: "וַיִּאמֶר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמֹשֶׁה לְהוֹדָה. וַיִּמְלֵא אֶתְּוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בְּתַבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה" (שמ' לה:לא). לפי רש"י⁴: "בחכמה – מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד, בתבונה – מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד, ובדעת – רוח הקדש". כלומר, חוכמה תבונה ודעת הן מדרגות של היכולות: למידה, לימוד דבר מתוך דבר, ועד רוח הקודש.

שמות רבה מסביר (מא:ג): גדולה החכמה וגדולה ממנה הדעת ותבונה, הווי "כי ה' יתן חכמה", אבל למי שהוא אוהב "מפיו דעת ותבונה".

המקור הוא בפסוק ממשלי: "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה" (ב:ו). ה' נותן את החוכמה, אך דעת ותבונה מגיעות ישירות מאת ה', וזו דרגה גבוהה יותר, ככתוב על משה שה' דיבר עמו פה אל פה (במ' יב:ח).

רק לאחר פירוט שלוש התכונות הללו של בצלאל, התורה מציינת שהוא ידע גם "כל מלאכה". ידיעת המלאכה נראית כדבר החשוב ביותר בעבודות הבנייה של המשכן, אך הדבר מופיע כתוספת. ראב"ע אומר בשמ' לה:לא: "ותוספת עוד, שהוא חכם בכל מלאכה". כלומר, שני הפסוקים הבאים מכילים בעצם פירוט של "כל מלאכה": "ולחשב מחשבת לעשות בזה ובכסף ובנחשת. ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכת מחשבת" (שמ' לה:לב-לג).

תיאור נוסף של קיבוץ אנשים לתפקידים מסוימים נמצא בפרשת יתרו. כאשר יתרו רואה את עבודתו של משה, הוא ממליץ לו למנות לו עוזרים: "ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי א-להים אנשי אמת שונאי בצע" (יח:כא). דווקא כאן, לשנדרשים אנשים שיהיגו את העם, ישפטו וינהלו דיונים, לא נאמר כלל אנשים חכמים. רבנו בחיי בן אשר מצייץ שגם אבות האומה שבתורה אינם מוזכרים כחכמים⁵.

בא וראה כמה כח וגודל מעלת המידות, שלא נשתבחו הצדיקים והנביאים בתורה כגון נח ואברהם ויעקב וזולתם בתארי החכמה, התבונה והדעת, כי אם בתארי המידות. נאמר בנח: איש צדיק תמים היה, ונאמר באברהם: והיה תמים, וביעקב: איש תם, וכן במשה: עניו מאד. וכל זה להורות כי אין עיקר החכמה אלא יושר המידות, כשם שאין האילן עיקר אלא הפרי, וכן דרשו

בכל חמשת חומשי התורה ישנם עשרים ותשעה מופעים של השורש ח.כ.מ. בהטיותיו השונות. פרשתנו מכילה 11 מתוכם, והיא הפרשה שבה מספר המופעים הרב ביותר מבין פרשיות התורה, ולכן יש כאן מקום לברר מהו "חכם".

המופע הראשון של "חכם" במקרא נמצא בספר בראשית, בפרשות המתארות את החלומות של פרעה. תחילה פרעה מחפש לשווא פתרון לחלומות אצל חרטומים והחכמים (בר' מא:ח), ולאחר שיוסף משמיע את פתרונו, הוא עצמו ממליץ למצוא "איש נבון וחכם" (מא:לג), שיפעל בהתאם להמלצותיו למניעת רעב בשנים השחונות העתידיות. ופרעה אכן ממנה "נבון וחכם" (מא:לט) - את יוסף.

בתחילת ספר שמות מוזכרים החכמים המצריים (שמ' ז:יא) בהקשר של עשיית מופתים לפני פרעה, אך בהמשך הספר, המונחים של חכם, חכם-לב¹ וחוכמה מוזכרים בהקשר של הכנת בגדי הכהונה, המשכן וכליו. למשל: "ואתה תדבר אל כל חכמי-לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את-בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי" (כח:ג; לא:ג; לא:ו). כך גם בפרשתנו, ההתייחסויות הן לאנשים ולנשים שייכנו את המשכן, את הכלים והיריעות, בהתאם להנחיות שניתנו מפי משה, כמו: "וכל חכם-לב בקם" (לה:י) או "וכל אשה חכמת-לב" (לה:כה) ועוד.²

בחומש דברים ה"חכמים" מוזכרים בהקשרים של מנהיגים ושופטים: "ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם" (א:טו; א:יג); "לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד פי השחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים" (טז:ז), וכן גם בהקשר כללי לעם ישראל: "ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" (ד:ו; לב:י, כט).

באופן אינטואיטיבי אנו מייחסים לחכם יכולות שכליות גבוהות של ידע, של הבנה ולמידה, וכן כושר ביצוע. אם כך, מדוע העוסקים בבניית המשכן צריכים להיות "חכמים"? הרי מדובר במלאכה, בעבודת אומנות, בכישורים אומנותיים וביכולות יצירתיות. בהקשר זה, הכישורים הללו נראים חשובים יותר מיכולות "שכליות".

* לאה דימנט, גבעת שמואל.

1 על משמעותה של חוכמת הלב מול חוכמת הראש עמד דר' יצחק רונב במאמרו לפרשת ויקהל, דף שבועי תשע"ו (מס' 1160).

2 שמ' לה:כא, כו; לו:א, ב, ד, ח.

3 ועוד ראו: יהושע לד:ט.

4 על שמ' לא:ג.

5 חי בסרגוסה שבספרד 1255 - 1340 (אין להחליפו ברבנו בחיי אבן פקודה, מחבר "חובות הלבבות").

א-לוהים? הראשון המתואר במקרא כמלא ברוח א-לוהים הוא יוסף (בפי פרעה): "הנמצא כזה איש אשר רוח א-לוהים בו?" (בר' מא:לח). אונקלוס מתרגם: רוח נבואה. הנצי"ב מוולוז'ין מפרש באופן דומה: אשר רוח א-לוהים בו: אינו כפתרון של חכם שמבין מתוך החלום שכך פתרונו, וגם אינו כפתרון החרטומים שיודעים מאחורי הפרגוד מה שנאמר לו בחלום ... אלא "רוח א-לוהים בו" שיודעת הכל על פי רוח הקודש.⁷

רמב"ן מסביר באופן דומה את הנאמר על בצלאל (שמ' לא:ב). שכן, כיצד יהיה אדם אחד בקי בכל החוכמות של הכסף, הזהב, חרושת עץ ואבן, וחושב ורוקם ואורג, וכל אלה לאחר עבודת מצרים שבה בוודאי לא ניתן היה ללמוד ולהשתלם באומנויות אלו? ונוסף לכך, אותו אדם גדול בחוכמה, בתבונה ובדעת להבין את סוד המשכן וכליו והציוויים השונים הקשורים בו. ולכן אמר השם למשה שיראה הפלא הזה, וידע כי הוא מלא אותו רוח א-לוהים לדעת כל אלה בעבור שיעשה המשכן, כי היה רצון מלפניו לעשות המשכן במדבר". גם המלבי"ם ואור החיים מסבירים ש"רוח א-לוהים" היא מדרגה גבוהה יותר מהחוכמה והתבונה הטבעית (ראו בפירושיהם לבר' מא:לח).

בהסבר שהובא לעיל, הן ע"פ שמות רבה (שדעת ותבונה מגיעות ישירות מפי ה'), והן ע"פ רש"י (שדעת היא דרגה גבוהה של רוח הקודש), מדובר על למידה מפי ה' או מרוח הקודש. ואילו בביטוי "רוח א-לוהים" – מדובר על ידיעה על פי רוח הקודש, כלומר מעין "הארה א-לוהית" שהשיג האדם.⁸

לפיכך, לבצלאל היו כישורים מתאימים וכישרונות מולדים, ואותה "רוח א-לוהים" שניתנה בו. אך לעבודה נדרשו אנשים רבים נוספים. ועל מנת שהעבודה תתבצע כראוי ותצא על פי ההנחיות שניתנו, לא היה די באוסף של כישרונות. האנשים שעבדו עם בצלאל היו לפי הכתוב אנשים מוכשרים, "חכמי לב", בעלי ידע בתחומי האומנות השונים שנדרשו לביצוע הוראות הקמת המשכן, כליו, ובגדי הכהונה. אך על מנת שהמשימה תצליח, נדרשו מהם גם יכולות החכם כפי אלו המתוארות במסכת אבות. נדרשה מהם יכולת עבודה בצוות, קבלת הסמכות ממי שניתנה לו, הקשבה ושיתוף פעולה בין כולם, עבודה לפי סדר פעולות מוכתב ומסודר, ועוד. כך ניתן היה להגיע ל"ותכל כל עבדת משפן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה בן עשר" (שמ' לט:לב).

רז"ל: 'שכל טוב לכל עושיהם'. לכל לומדיהם לא נאמר, אלא לכל עושיהם.⁶

מסכת אבות מסבירה לנו את הקישור בין החוכמה לבין המידות: "בן זומא אומר: איזהו חכם? הלומד מכל אדם, שנאמר (תה' קיט:צט): 'מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה ליי' (פרק ד משנה א). משנה זו אינה מתארת כלל את החכם כאדם ידען או למדן, אלא מציינת את אופיו – הלומד מכל אדם. כלומר, החכם לא שם עצמו ברמה נעלה ואינו מביע זלזול בפני מי שקטן ממנו בגיל או בחוכמה. כאשר אדם מודע לכך שתמיד יש אפשרות שיוסיף דעת ומכל אחד, הרי הוא פתוח יותר לקליטה ועל ידי כך לומד יותר. אדם שחושב את עצמו כיודע יותר מכן-שיחו, הרי הוא נאטם ואינו יכול ללמוד ממנו דבר. רק ההבנה שמכל דבר ומכל אחד ניתן ללמוד – ולו גם רק לקבל נקודת מבט נוספת על הנושא – מאפשרת התקדמות גם לזה שלכאורה הוא בעל הידע הרב יותר.

בהמשך מסכת אבות נמנים שבעה דברים בחכם: חכם – אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה, ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, שואל פענן ומשיב פהלכה, ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע אומר: לא שמעתי, ומודה על האמת (אבות ה:ז).

המשנה מונה לנו הנהגות והתנהגויות של האדם החכם כמראה לתכונותיו: אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחוכמה – יש בו ענווה, הכרה במעמדו ההיררכי לפי חוכמתו גם אם הוא מבוגר יותר, או ממעמד גבוה יותר. אינו נכנס לדברי חברו – נותן כבוד לזולת, מנהל דיון תרבותי ומכבד את השותפים בו. אינו נבהל להשיב – בעל אורך רוח, מקשיב תחילה לנאמר לו, מפנים, ולאחר חשיבה מסודרת עונה את דבריו. שואל כעניין ומשיב כהלכה – לא טוען בעניין אחר רק לשם התנצחות, וממשיך את הדיון הרלבנטי לנושא בלבד. אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון – חשיבה מסודרת וגם מאופקת, ללא קפיצה בין עניינים. על מה שלא שמע אומר לא שמעתי – אינו מתבייש להודות שאינו מתמצא בנושא, צניעות. מודה על האמת – בעל אומץ להודות בצדקת טיעוני הצד השני.

כל התיאורים וההנחרות הללו אינם שייכים לאינטליגנציה של החכם או לכמות הידע שלו, לכישוריו וליכולותיו, אלא אך ורק להנהגות שלו; להתנהלותו ולדרך הבעת דעותיו בדיון. המוקד הוא בהתייחסויות חברתיות ואנושיות (או בלשון חז"ל: מידות).

הדגשים אלו באים לידי ביטוי גם בעבודות של הקמת המשכן והכנת כליו. רש"י מסביר (שמ' לה:לד), שבצלאל, שהיה משבט יהודה – השבט הבכיר, נקרא לעבודה יחד עם אהליאב שהיה משבט דן – מבני השפחות, לקיים מה שנאמר "ולא נפר שוע לפני דל" (אי' לד:יט). הכרה ברמה היררכית שאינה לפי המוצא המעמדי.

מדרש תנחומא (ויקהל סימן י) מתאר שאליאב תכנן את העבודה לפי סדר הגיוני מסוים: אתה מוצא כל מה שהיה במשכן, על הסדר היה עשוי. בתחילה עשה את הקרשים וחברים, ואחר כך עשה יריעות עזים, שיהא פורש עליהם ... ואחר כך עשה את הפרכת שתהא ניתלת בפני ארון. משעשה את הארון ועשה אותה, עשה כפרת זהב, שהייתה נתונה על הארון.

עבודה מורכבת מחייבת תכנון מדוקדק מראש וחשיבה מסודרת, ולא "קפיצה" אסוציאטיבית בין עניינים שונים.

בפסוק המתאר את בחירתו של בצלאל, משה אומר: "וימלא אתו רוח א-לוהים" (שמ' לה:לא) עוד לפני "בחכמה בתבונה ובדעת" (שם). מהי אותה רוח

6 רבנו בחיי, ביאור על התורה, ירושלים תשכ"ו, כרך שני עמ' קסה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2> כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

7 העמק דבר לבר' מא:לח.
8 האדם השלישי במקרא שכתוב עליו שהייתה בו "רוח אלוקים" הוא בלעם: "ותהי עליו רוח א-לוהים" (במ' כד:ב). כאן התורה כותבת "ותהי עליו" ולא "בו" או "ואמלא אותו", ולא כאן המקום להאריך.